

tal szlovák író kortársaink lépten-nyomon megvallják.

A szlovák lélek nyugati lélek! — hangzik a válasz, ha kérdezel. Testvéri fele a csehnek, éltető gyökérszete európai hagyomány. De ugyanakkor tapasztalod, a keleti szláv erő is megreppen benne és magatartása magyar forma. A szlovák írók tavalyi trencsénteplici összejöveteükön rendkívül érdekesen és egységesen adták tudtul a kérdezőknek, hogy a szlovák irodalom igazi eszményképe csak Ludovit Stur lehet, ama Stur Lajos, a negyvennyolcas idők publicista-professzor-politikusa, akit a magyarok csak úgy ismernek, mint a Hurbán-féle felke és egyik vezetőjét. Holott Stur filozófus volt, németek neveltje, Herderék megtestesülése, kitűnő szellemi vezető. Stur és társai jelentik ma a szlovák hagyományt a baloldal és jobboldal szerint egyaránt. Ebből a szempontból nézik a szlovák nyelv önállóságát és a csehtől eltűnt különösségeit. A szlovák írók között oly erős szociális és szocialista hangulat, Vajanszky romantikus crcsz-imádatának nyomain ma ismét visszakapcsolja a szlovák tájékozódást kelet felé s a mai Oroszországot öntudatlanul is szláv szempontból értékeli.

„Száz esztendő s igyekvéssel a szlovák író elvégezte a szlovák élet nemzeti ujjászületésének ráeső részét, lehetővé tette a mai nemzedéknek, hogy hozzájárasson a szlovák nemzeti kultúra legfőbb szükségéinek kielégítéséhez, hogy tudniillik a mai szlovákság társadalmi formájának minden alkotórészét bensőleg megértse és átszellemítse, mindezt a kultúra magasabb stílusában és nemcsak a nemzeti értékek formájában, hanem a nemzeti egyéniség és az általános emberi problémák alakjában.“ Így ír *Sztaniszlav Mecsiar*, a fiatal kritikus, a szlovák irodalomról s tradícióról szóló tanulmányában. Igaza van. A szlovák irodalom nemzeti tradíciókat sóvárog és kiegyenlítődésre törekszik a nyugattal. Nincs a Duna-medencében kis nép, melynek szellemi célkitűzései közelebb állnának mihozzánk.

Ugy látjuk, egy belső szerveződés, szellemi szerveződés folyamata kezdődik most a szlovákoknál. A mostani nemzedék meggondolt vezető, minden pozitív művészeti értéket vissza akar hozni, nem formabontó, mint volt a világháború után, hanem formaőrző és formafejlesztő akar lenni. Érti, akárcsak nálunk, az irodalmi nemzedékek egymáshoz-tartozását és a formának, mint magas kategóriának fellebbezhetetlenségét. Ha nem jön rá különösebb megrázkódás, úgy a szlovák irodalom elkövetkező évei a belső érés évei lesznek.

GORDON CHILDE: FEJLŐDÉS A TERMÉSZETBEN ÉS TÁRSADALOMBAN — MARCEL PRENANT: TUDAT ÉS ÖSZTÖN — NAGYFALUSI JENŐ: A TUDAT, VALLÁS ÉS TÖRTÉNELEM KEZDETEI
Kronos könyvek. Budapest, 1937.

Plechanov egyik művében többször rámutat arra, hogy a tudomány legkülönbözőbb területein, és pedig nemcsak a szociológiában, közgazdaságtanban, történelemben, hanem a jogban, biológiában, földrajzban, sőt fizikában is, a tudósok, ha elfogulatlanok és lelkiismeretesek, egyre inkább kényszerülnek a történelmi materializmushoz, mint tudományos módszerhez fordulni.

Ez a jelenség a háború után méginkább szembeszökővé vált. Különösen figyelemreméltó ez a folyamat Angliában és Franciaországban, ahol egész sor tudós levonta tudományos módszerének történelmi és társadalomszemléleti konzekvenciáit, ugyannyira, hogy *Haldane*, egyik legnagyobb mai biológus, a *Royal Society* tagja nem minden büszkeség nélkül jelentette ki, kollégái felett seregszemlét tartva, hogy az angol tudomány

képviselőinek többsége ma már ezen az oldalon áll.

Ilyesféle folyamatot kezdeményez Magyarországon a *Kronos Könyvek* c. tudományos sorozat, mely a természet, történelem és társadalomtudományok új eredményeit és problémáit mutatja be, részben a tudományok kimagasló képviselőinek eredeti írásaival, részben pedig azok ismeretetésével.

Az eddig megjelent három füzetből ítélve nemcsak az egyes munkákban határozott a világnézet, hanem a könyvek sorrendje is programszerű. Az általános tendencia, amely valamennyi művet jellemzi: egyrészt leszámolás a tudományos előítéletekkel és babonákkal, megcsontosodott elvekkel és meggyőződésekkel, másrészt: közelhozza a legelvontabb tudományt is a tömegekhez — egyszerű és világos okfejtéseivel, közérthető nyelvvel és bőszéges magyarázó jegyzeteivel.

Gordon Childe, az University of Edingburghon a préhisztórikus archeológus tanára, tanulmányában a fejlődés gondolatát viszi végig úgy az állati, mint emberi társadalmak vizsgálatánál és rámutat arra, hogy a természet és társadalom feltételeihez való alkalmazkodás nem mechanisztikusan megy végbe, hanem bizonyos ugrásszerűség és kölcsönhatás tapasztalható, illetve, ahol ez az alkalmazkodás mechanisztikus volt, pl. a mammutnál, — *tulspeciálizálódás* állott be, mert amikor a jégkorszak után a mérsékeltébb időjárás körülményei beköszöntöttek, testi jellegzetességei — bozontos takarója, emésztőrendszere, törzse szerkezete, stb. — tehetetlenné tették s így alkalmatlanná a további életre. Minél rugalmasabb, minél dialektikusabb ez az alkalmazkodás, annál tökéletesebb élet adódott általa. Az embert pl. a mammut s egyéb állatok „kizárólagos“ alkalmazkodásával szemben a változó körülményekhez való alkalmazkodóképesség tette életrevalóvá s végeredményben a természet legyőzőjévé. Az alkalmazkodás nála egyuttal nem-alkalmazkodássá is vált, — mert rájött, hogy minden külső eseményre megfelelő mozgásokkal kell reagálnia s így a változás fejlődés, ellentéts-kölcsönös erők eredője, szintézis.

Prenant, a Sorbonne professzora hasonló gondolatkörben mozog, de még tovább viszi a problémát. Az ember alkalmazkodóképessége nem valami metafizikai adottság, — és nincs minőségi különbség az állati és emberi alkalmazkodóképességek között. Az „öszön“ éppoly kevésbé veleszületett tulajdonsága az állatnak, mint az intelligencia az embernek. Állat és ember — egyaránt tabula rasa-k, és az ismeretszerzés folyamata mindkettőnél hasonló. Motorja a szükségletkielégítésre való törekvés s az emberi megismerés összetettsége és magasabbrendűsége nem az egyedek tulffejlődésének a terméke. Az ember nemcsak az agyával gondolkodik, — itt a tévedésünk a vulgáris metafizikai materialistáknak (Vogt, Büchner, Moleschott), akik szerint az agyvelő ép' úgy kiválasztja a gondolatot, mint a máj az epét. Az agyvelő nem választhat ki gondolatot, mivel a gondolat nem anyagi kiválasztás terméke. A materializmus nem abban áll, hogy a gondolatot anyagivá deklaráljuk, — hanem éppen abban, hogy a gondolkodást nem vonatkoztatjuk el a valóságtól, nem lokalizáljuk az agyvelőre, hanem felismerjük, hogy „az ember egész testével, egész aktivitásával, sőt egész *társadalmi* aktivitásával gondolkodik.“ A gondolkodás önmagában véve, bármily logikus is, — ami már maga is társadalmak hosszú és összetett fejlődésének az eredménye, nem hoz létre megismerést és nem értheti meg még azt sem, hogy az ember két lábbal, két kézzel, nyelvvel és értelemmel felruházott. A valóság és gondolkodás dialektikus viszonyából születhetik csak igazi megismerés, — viszont akkor már vége úgy a spiritualista, mint a vulgár-materialista metafizikának és elkövetkezik az emberiség ama tudata,

hogy az ember „csak annak a mérhetetlen alakulásnak az eleme, amely az amőbából vagy egy még kezdetlegesebb organizmusból indul ki és abban a társadalomban szabadul majd meg végleg az animalitástól és jut fokozatosan egy határtalan hatalom birtokába, mely nem ismer különbséget ember és ember között.“

Ezeknek a szempontoknak a világánál azután hatalmas történelmi távlat nyílik az emberek, elsősorban a kutatók számára, akik nemcsak előre, hanem hátra is tudnak nézni. Ezt teszi *Nagyfalusi*, aki, mielőtt az emberiség nagy élményeinek, a társadalmassodás egyik szervező formájának, a vallásnak, és önmaga fejlődése tudatának, a történelemnek, kezdeteire, e kezdetek tényleges okaira rámutatna, még egyszer összefoglalja, konkretizálja és ezzel tovább vezeti és alkalmazza a *Childe* és *Prenant* által felvetett tudat-problémát. A társadalmi élet alapvető fogalma a tudat, — és hogy sem a metafizikai materializmus, sem a pozitívizmus, sem az empiriokriticizmus nem tudott megfelelő választ adni a társadalom kérdésére, az éppen a tudat fogalmával szemben való helytelen vagy tagadó álláspontjának tudható be. „Nem lehet a tudatot egyszerűen kémiai vagy fizikai folyamatnak felfogni“ — mondja *Nagyfalusi* — mert a tudat „világismerő tevékenység“, azaz elmélet és gyakorlat, szubjektív és objektív tényezők eredménye, valóság és nem-valóság összefüggése. Ezt a tevékenységet az életfenntartás módja és eszköze, a technika és a mindenkori termelési és társadalmi berendezkedés szabja meg, lehetőségeket ad neki, kijelöli és meghatározza korlátait. A tudat és valóság viszonya tehát nem a *Krug* professzor tollszára, melynek a „levezetésére“ szólította fel *Hegel* nevű kollégáját. Nem annyit jelent ez a tézis, hogy itt van *egy* adott valóság és ennek pontosan ez az *egy* tudat felel meg. A tudatmeghatározó nem a singulárisra, hanem a totálisra, nem a közvetlen egyes hegeli értelemben elvont tényre, hanem a tények összefüggésére és lehetőségeire, korlátaira vonatkozik. Ezért probléma a tudat problémája, nem pedig egyszeregy. Viszont annál nagyobb a jelentősége, ha valaki képes ebből a számszögből nemcsak a jelenvalóság törvényeit felfedni, hanem régmúlt idők jelenségeit is megérteni és a jelenvalóság törvényeire vonatkoztatni.

Ez történik *Nagyfalusi* könyvében a vallás és történelem kezdeteire vonatkozólag. Tétéle, fejtegetése tulajdonképpen a tudat felfogásának alkalmazása, de a leleplezés erejével hat. Mert a hivatalos tudományok feladatuknak tekintették és tekintik, hogy éppen a vallás és történelem tényeit állítsák be bizonyos transcendens érdekeknek megfelelően. S hogy itt valóban tudatos elhomályosítás folyik, arra elég idézni régi írók és filozófusok munkáit, akik még tiszta tudatnak adtak kifejezést; így ma szinte megdöbbenően aktuálisan hat, amit *Herakleitosz* mond: „A mindenség felváltva tüzzé és a tűz mindenséggé változik, mint az arany áruvá és az áru arannyá“... Vagy gondoljunk a Kiáltvány alaptézisére, amely *Herakleitosz*nál így hangzik: „Minden viszályból keletkezik“. „Ezt a kozmoszt, mely ugyanaz mindenek számára, sem isten, sem ember nem teremtette“. „A természet is az ellentétesre törekszik és ebből és nem az azonosból hozza létre az összhangot“.

De nemcsak a „homályos“ bölcselőnél találunk ilyen világos kifejezéseket, amelyek megtermékenyítették a későbbi hegeli és marxi gondolatrendszereket. *Xenophanesz* egyisten felfogása semmivel sem marad el e gondolatrendszerek ősapaságát illetőleg, amikor arra kell következtetnünk fejtegetéseiből, hogy a számtalan külön isteneknek az őskéleti feudalizmusban és Kiszáziában egy istenalakká változásában egy új, elvont, láthatatlan és mégis mindent átható irányító hatalom tükröződött.

Ez már sem feudális, sem természeti hatalom, — ez a hatalom a *piac*, amely *Xenophanesz* szerint „nem hasonlít a halandókhoz, sem alakjára, sem gondolatára, mely az egészben gondolkodik, lát és hall, mely erőfeszítés nélkül irányít a szellemével“. S nem árt *Myres* felismerését sem emlékezetbe idézni, a mai középeurópai valóság perspektívájában, hogy „a hőskultusz Görögországban is a politikai válság következménye volt.“

A múlt és jelen közt is dialektikus a viszony. A jelen törvényszerűségeinek felismerése segít megismerni a múltat, de a megismert múlt megerősíthet bennünket abban, hogy a jelenből levont következtetésünk helyesek-e vagy sem. A Kronos Könyveknek — így akár a múlt-ról, akár a jelenről szólnak, ha sikerül kitűzött programjukat megvalósítaniuk, és az eddigiek azt mutatják, hogy igen — akkor nem kis szerep juthat e következtetések minél szélesebb rétegekkel való levonatásában.

(Sándor Pál)

E. W. THOMPSON: SPANYOLORSZAG MULTJA ES JELENE

Világkép könyvtár, Budapest

FRANC PITCAIRN: VIHAR SPANYOLORSZAG FELETT

Magyar Nap könyvtára. Mor. Ostrava

Mindkét könyv szerzője angol, — elsősorban angol, abban a nem-nacionalista értelemben, hogy a parlamentarizmus és demokrácia álláspontját képviselik s így a törvényes kormány iránti rokonszenvíük kétségtelen, — mégis meg tudják őrizni objektivitásukat és a közvetlen napi eseményekkel szemben is bizonyos történeti távlatban állanak s kritikai szemléletüket nem befolyásolja szenvedély vagy pártosság. Vonatkozik ez nemcsak arra a könyvre (*Thompson*), melynek szerzője nem közvetlen szemléletből, hanem távolból, a tudomány eszközeivel igyekszik felfedni az események rugóit, amelyek ma Spanyolországban lejátszódnak, hanem arra a riportkönyvre is (*Pitcairn*), amelynek szerzője közvetlen aktív résztvevője volt hónapokon át a spanyol eseményeknek.

Thompson, a spanyol történelem, közgazdaság, szociológia teljes tudományos fegyverzetét sorakoztatja fel. Rámutat azokra a feudális maradványokra, amelyek a földbirtok-megoszlásban, adórendszerben, egyházi szervezetben, politikában érvényesülnek, s amelyek miatt az ibériai félsziget a XVII. századtól kezdve nem tudott megnyugodni és az egészséges fejlődés útjára lépni. Elemzi a spanyol társadalom szerkezetét, az osztályerők egymáshoz való viszonyát, az egyes társadalmi rétegek egymással való szembenállását a maguk állandóságaiban és mozgásaiban és kénytelen elismerni, hogy *H. T. Buckle* tétele: „Spanyolországban sohasem volt valódi forradalom, sohasem volt általános felkelés“ — egész a legutóbbi időkig érvényes, mert az Egyház és a latifundiumok tulerejével szemben hiányoztak azok az erők, amelyek a forradalmat nemcsak győzelemre segíteni, de annak eredményeit megtartani tudták volna.

Ugyanez a szemlélete *Pitcairn*nek is, — ahogyan és amit lát, minden arra mutat, hogy ezek az osztályerők még most vannak csak felsorakozóban, a polgárháború izzásában most kristályosodnak ki s ha nem az egész szervezett nemzetközi ellenőrző-rendszerbe ütköznek, ki is fogják futni formájukat és teljesítik a *Buckle* által is reklamált történelmi hivatásukat. *Thompson* statisztikai adatai, történelmi dokumentumai, dialektikus elméletei csak más sikon, de ugyanazt az értelmet demonstrálják, mint *Pitcairn* parancsnok-szobrása, aki széles gesztusok között fejti ki a madridi lövészárokban *Riquelme* tábornoknak, hogy „az embereinken kívül valamit mást is megöltek a hegyekben a felkelők fegyverei ezekben a napokban... Azt az illúziót, hogy a demokráciához hozzá lehet jutni és